

Rádai Andrea

Lányprojekt

ÁRVAÁLOM – TRAFÓ

Az Esztergomi Leánynevelő Intézet folyosóján megyek előre egy csapat újságíróval. Egyszer csak egy performanszba botlunk: nyolc lány áll egymás mellett, a berácsozott ablakokon keresztül az esőáztatta kertet bámulják mereven. A folyosó félhomályos végéről siratószerű ének hangzik fel, a sorok között csuklásszerűen zokogó átkötések: *Jaj, lányom, lányom, lányom, lányom, jaj! / Elvitték, elvették, elverték, eltörték, jaj!* A lányok válaszként imaszerű szöveget mormolnak.

A jelenet mintha megkísérelné néhány percbe sűríteni és *artikulálni* azt a fájdalmat, ami egy anya-lánya kapcsolatban felgyűlhet, és amit egy anya érezhet

hanem önként válnak prostituálttá”) kezdett érdeklődni a téma iránt, és útja végül az esztergomi zárt gyermekotthonba vezetett, ahol speciális igényű (például drogfüggő, pszichés zavarokkal küzdő vagy gyermekprostitúcióra kényszerített) 10 és 18 év közötti lányok élnek. Schermann és alkotótársa, Hárs Anna több mint egy éve tart ott kiscsoportos drámapedagógiai foglalkozásokat, aminek eredményeképpen a gyerekek nagy utat tettek meg: míg az első időkben egy részüknek még a szemkontaktus felvétele is problémát jelentett, mostanra képessé váltak arra, hogy tevékenyen részt vegyenek egy színházi előadásban. A projekt részeként mutatták be az *Árvaáalom* című előadást a Trafóban,

akkor, amikor saját sorsát látja megisméltódni, és (kiskorú) gyermekét látja az utcákon állni. Szinte zavarba ejtő a fájdalom már-már fizikai megtestesülése, és a jelenet ordító teatralitása ellenére mégis úgy érzem, hogy valami nagyon intim (azaz számomra egyébként hozzáférhetetlen) pillanatot lesek ki.

Pár héttel később ugyanez a jelenet a Trafó színpadán hihetetlenül kimódoltnak, patetikusnak hat. Lázár Kati ül középen, egy kisrealista részletességgel putriának berendezett szobabelső-díszletben. Tőle jobbra és balra egy dobogón áll Tóth Evelin és Andrejszki Judit, az utóbbi éneklő a fenti siratódalt, hasonlóan balladás fájdalommal és átkötésekkel. Előttük, a színpad előterében két oszlopban hat ágy, ezeken ül a hét lány az Esztergomi Leánynevelő Intézetből.

És az ő valóságosságukkal már nem tud versenyezni az előadás által kreált világgal.

Mindkét jelenet Schermann Márta projektjéhez, az *Árvaáalom*hoz kötődik. A színész-rendező Pintér Sándor belügyminiszter kijelentése nyomán („A kiskorú prostituáltak nem fenyegetés és kényszer alatt,

ami egy idős prostituált visszaemlékezésein alapszik, és az előadásnak „megágyazó” esemény volt az újságíróknak szervezett látogatás a gyermekotthonba.

A látogatásnak minden pillanata, helyszíne ki volt használva – önmagában egy jól megkomponált színházi előadás. A buszon Schneider Zoltán előadásában egy gyermekprostitúcióban érintett lányokkal foglalkozó nevelőtanárt hallhatunk, és Schermann is felolvass néhány statisztikai adatot: elegendő mennyiségű háttérinformációt kapunk. (De [színházilag] az is érdekes, ahogy Schneider hangján megelevenedik a férfi nevelőtanár kétségbeesett dühe, kegyetlen maximalizmusa és gyakorlatiassága.) Kiszállunk a buszból, szomorú fuvolaszó fogad, a lányok menekülő pózokban a betonkerítéshez tapadnak. Amikor a bejáratához érünk, az intézetről szóló pletykákat kiabálják ki a berácsozott ablakokon, majd jeleneteket látunk abban a helyiségben, ahol a látogatóikat (ha vannak) szokták fogadni (ízeltő a problémás családi háttérből), a számítógépteremben (ahol kiderül: egy idegen férfi könnyedén el tud csábítani Facebookon egy tizenkét éves kislányt), a lakórész-

legben (a lányok egyszerű hangszerek segítségével, egymásra figyelve előadnak egy dalt) és a folyosón. Ezután a megosztás, a közeledés, a részvétel gesztusa erősödik fel: a tornateremben részt veszünk egy workshopon, együtt oldunk meg feladatokat a lányokkal, például felemelünk egy önként jelentkezőt. Végül a vascorájukat (pörkölt kagylótésztaival és káposztasalátával) osztják meg velünk.

És bár belül sokszor fojtogat a sírás, a látogatás végére mégis valami megkönnyebbült felszabadultságot érzek. Arra gondolok, bárcsak minél több emberi kapcsolatfelvételben működhetne az a színházi helyzet, ami ott a tornateremben az alkotók irányításával létrejött: hogy minél többször ez a hátsó szándékok nélküli, nyugodt kíváncsiság, szeretetteljes nyitottság irányítsa a másikhoz való odafordulásunkat.

Ehhez az élményhez képest eltörpül a trafóbeli *Árvaá-lom* című előadás. Hiába Lázár Kati profizmus, aminek segítségével gazdag színekkel jelenik meg az idős prostituált személyisége (a vele készült interjú szövege nem hat az újdonság erejével, részletei érdekesebbek, mint a nagy egész), hiába a két énekes, Tóth Evelin és Andrejszki Judit öntörvényű empátiával előadott songjai (melyek szövegét Szabó T. Anna írta, s melyek, mivel ebben a formában lehetetlen elmélyedni bennük, legfeljebb illusztrálják, tagolják az előadást), hiába Schermann háttér-információkat kínáló bevezetése és befejezése

is érintetem, és némelyikük engem is megérintett. Talán ebből ered az a bizalmatlanság, amivel az előadás maradék részét szemlélem.

Ebből kiindulva muszáj elgondolkodnunk azon is, hogy mi a kritikus feladata, szerepe egy ilyen projekt esetében. E folyóirat lapjain, a beágyazott kritika kapcsán (2016. január) már volt szó arról, hogy egyre több olyan előadás van, melyet igazságtalan lenne önmagában megítélni (például a tantermi színház vagy közösségi színházi projektek). A beágyazott (*embedded*) kritika némileg választ ad ezekre a kihívásokra, amennyiben nem zárkózik el az elől, hogy betekintszen az alkotás folyamatába, az előadás létrejöttének körülményeibe. Esetünkben ráadásul maguk az alkotók kínálták fel ezt a lehetőséget – joggal merül fel a kérdés, hogy a kritikusként kötelessége-e, javallott-e, illik-e élni ezzel a lehetőséggel, főleg, ha cikkben szeretne foglalkozni az előadással. (És ha igen, kérdések további sora: szervezési és esetleges pénzügyi nehézségek, és persze a tény, hogy jóval szűkebb kör járt az intézetben, mint ahányan az előadást látták – és egyáltalán: hogy lehet áthidalni a befogadás két útja közti különbséget egy cikkben?)

A projektet már csak azért sem lehet megítélni kizárólag az előadás felől, mert az alkotóknak – az esztétikai minőség létrehozásán túl – voltak más, egészen konkrét és fontos céljaik is. Elsősorban: a gyermekott-

(ami kissé didaktikusan állítja hadba a statisztikákat) – a lányok mindennél valóságosabbak és érdekesebbek.

Ahogy beszaladnak a színpadra pizsamában (az intézetben bizonyára az elalvás előtti percek a legfelszabadultabbak), ahogy eltakarják a szemüket a reflektor fénye elől, ahogy maguk is figyelnek és reagálnak az előadásra. Ahogy *csak úgy vannak* a színpadon. (A saját jelenetekben is, például amikor horoszkópot olvasnak fel, vagy amikor anyás verseket hallunk felvételről – ők meg felállnak az ágyról, és csak úgy, némán felsorakoznak egymás mellett.) Ahogy az egyikük rögtön a taps elhalkulása után *Apa!* felkiáltással a nézőtér felé rohan. Ahogy örömkialtásokkal, sikongatva ünneplik magukat az előadás után a színpad mögött. Aligha van olyan színházi momentum, ami versenyezhet velük, színpadra nem valóságukkal és a ténnyel, hogy a projektnek köszönhetően most mégis ott vannak a színpadon.

De talán mindentől függetlenül marad kissé lapos, nagyon statikus és merev struktúrájú az előadás – bár tisztában vagyok vele: sokat jelent, hogy jártam a gyermekotthonban. Ismerősek a lányok, némelyiküket meg

hon lakói életminőségének, a társadalomba való beilleszkedésük lehetőségeinek javítása. A projekt nyilvános részével pedig egy fontos (és Magyarországon nem eléggé komolyan vett) problémára és egy módszerre (a drámapedagógiában rejlő lehetőségekre) hívják fel a figyelmet. A projekt ezeket a célokat valószínűleg elérte, az esemény megfelelő sajtónyilvánosságot is kapott – ám a hosszú távú hatásokról (már ha akár a kérdés szintjén is felmerül, hogy ez lenne a dolga) a kritikus nem tud értekezni.

Akárhogy is: ahogy a színház egyre inkább több lesz, mint színház, úgy a kritikáirásnak is ki kellene tágítania saját világát. Egyelőre csak tapogatózunk.

Herczog Noémi kommentárja

Nem tudom, miért vagyok megengedőbb az *Árvaá-lommal*, mint Rádai Andrea, de talán összefügg azzal, hogy nem tudtam elmenni az esztergomi útra, és csak az előadásból tudok kiindulni. Persze korábbi ismeretek mindig vannak. Az enyém Dobray György két film-

je, a *K1* (1989) és a *K2* (1990) című, egyébként vitatott, de szociológiailag nagyrészt alátámasztott dokumentumfilmek. Ezek a filmek erősen dolgoznak bennem, amikor Lázár Kati elkezd beszélni egy prostituált szerepében. Kezdi mesélni élettörténetét. Lesütöm a szemem, mert Lázár Kati az Lázár Kati, a *K1* és a *K2* prostituáltjai pedig önmagukat képviselték. Hogy valaki arcát adja sorsához, hogy prostik és stricik beszélnek saját magukról a nyilvánosság előtt, az nekem máig döbbenetes emlék; akkor nagyon meglepődtem, hogy ilyen van és lehetséges, és úgy éreztem, ebből a filmből tényleg megtudok valamit abból, hogy milyen egy strici – milyen Cinóber, aki talán nem is érti, mennyi erkölcsstelenséget árul el magáról a kamerák előtt, nincs tisztában azzal, mennyire átlátszó jelenség. Tisztán kirajzolódik a filmen, milyen sorssal és dilemmákkal, milyen veszéllyel és például mennyire kevés alvással jár prostituálni lenni. Mert nem is gondolunk erre, de prostituálni lenni sokszor nem főállás, hanem a napi robot után következik, nem az éjszaka romantikájában, hanem alvás helyett. A nők ezen a filmen karikásak, erősen ki vannak festve, szépek lehetnek, de nem néznek ki jól. Kifejezetten rosszul néznek ki. Utána, emlékszem, egy ideig milyen végtelenül hamisnak láttam a darabokban olykor meg-megjelenő csinos, ápolat, vonzó, mert szándékosan nem valóságosnak ábrázolt, dosztojevszkijes perditákat. Hiszen a Dosztojevszkij-regényekben pont az az érdekes, hogy senkiről nem tudjuk meg, hogy néz ki, ezért mindenkit úgy képzelünk el, amilyen belső jellemzést kap. Talán szépnek látjuk a szép lelkű Szonját, de konkrét tudásunk nincs a külsejéről. A színházban ez a megoldás nyilván nem lehetséges; azonban ha a kisrealizmus mellett dönt a rendező, a szépülő megmutatás valóságidegen és hamis lesz. Aztán persze megtudtam, hogy a *K1* és *K2* is manipulált dokumentumfilm, bizonyos jeleneteket eljátszanak benne a szereplők, vegyesen szerepelnek spontán és eljátszott jelenetek, anélkül, hogy ezt az alkotók jeleznék.

Szóval ezek az előismereteim, és az elején nekem (is) nagyon művi és mesterkéltnak, nagyon színház az *Árva-*

álom. Zavarba hoz a hitelesség szándékával berendezett kukucska-színpados szobabelső és a Mundruczó Kornél *Demenciáját* idéző vadabb, elvontabb környezet kontrasztja: az elsőre kórházi ágyaknak tűnő, valójában intézetis, rácsos-börtönös fekhelyek ellentéte, amin mint dokumentarista hősök ülnek az intézetis lányok. Lassan azonban Lázár Kati személyisége és a szöveg valóságereje magával ragad. A színész minden szavára figyelek. Érdekelnek a valóság különböző szintjei a színpadon: először azt hiszem, hogy ez szóról szóra lejegyzett verbatim. Az Esztergomi Leánynevelő Intézet lányai, akik végig ott szemlélődnek a színen, ritkán beszélnek, de jelenlétük személyes és állandóan érdekes. Amit mondanak, az nekem új, és egy ismeretlen világba vezet be hitelesen és személyes perspektíván keresztül. Hiszen a választott interjúalany TÉNYLEG ezt nyilatkozta (kár, hogy mint kiderül, nem szó szerint). Eszembe jut, hogy a szociális érzékenységében tetszelgő néző, vagyis én, most bizonyos értelemben egy *freak show*-t néz. Nem a lányokat akarom az elefántemberhez hasonlítani, hanem azt a tekintetet, amivel idegenségüket a Trafó színpadáról szemlélem. Kicsit idegyellem magam, közben be kell hogy valljam, érdekelnek is, úgy érzem, alig tudok meg rólok valamit, de azt a keveset is nem szűnő figyelemmel hallgatom. Előre betanult szöveget mondanak ők is, de ők érezhetően a saját szövegüket.

A nézőnek ebben az előadásban a valóság nagyon különböző szintjeivel van dolga, és nehéz összeegyeztetni a lányok jelenlétét a színészi jelenléttel, és mindkettőt hitelesnek érezni. Talán ezért zökkenünk ki időnként abból, amit a színház adni tud. A különös énekből, a sárga ruháikban barokkos puttóként siratóéneket daloló énekesekből. De amiben nyoma marad a valóságnak – Lázár Kati szavainak, a lányoknak –, az most is él.

Hol? Esztergomi Leánynevelő Intézet és Trafó

Mi? Árvaálom

Kik? Lázár Kati, Andrejszki Judit, Hay Anna, Tóth Evelin, Záhonyi Enikő, Bogi, Dzseni, Dzseni, Fanni, Heni, Kicsi, Niki, Szinti.

Dramaturg: Hárs Anna. Zeneszerző: Pejtsik Péter. Dalszöveg: Szabó T. Anna. Koreográfia: Hód Adrienn. Látvány: Kiss Gabriella, Schermann Márta. Rendező: Schermann Márta.

E számunk szerzői

- Adorjáni Panna (1990) író, kritikus, Budapesten él
 Antal Klaudia (1981) kritikus, Budapesten él
 Halász Tamás (1972) kritikus, az OSZMI Táncarchívumának vezetője, Budapesten él
 Herczog Noémi (1986) kritikus, szerkesztő Budapesten él
 Hermann Zoltán (1967) irodalomtörténész, Budapesten él
 Karsai György (1953) klasszika-filológus, egyetemi tanár, kritikus, Budapesten él
 Könczei Csilla (1963) egyetemi docens, antropológus, Kolozsváron él
 Maul Ágnes (1979) grafikus-kritikus, Budapesten él
 Proics Lilla (Kaposvár, 1967) kritikus, tornatanár, Budapesten él
 Puskás Panni (1987) kritikus, a *Revizor* kritikai portál szerkesztője
 Rádai Andrea (1979) szerkesztő, kritikus, műfordító, Budapesten él
 Schuller Gabriella (1975) színháztörténész, egyetemi oktató, Budapesten él
 Stuber Andrea (1960) kritikus, újság- és naplói, Budapesten él
 Szabó-Székely Ármin (1987) dramaturg, Budapesten él
 Závada Péter (1982) költő, Budapesten él
 Zsigmond Andrea (1978) szerkesztő, egyetemi oktató, Kolozsváron él

